

Koncepcia rozvoja a riadenia Správy Tatranského národného parku

Východiská Koncepcie ochrany prírody a krajiny Tatranského národného parku

Koncepcia ochrany prírody a krajiny do roku reaguje na vývoj a na viaceré výzvy, ako sú napr. zmena klímy, hodnotenie ekosystémových služieb a platby za ekosystémové služby, zabezpečenie konektivity krajiny a zelenej a modrej infraštruktúry, starostlivosť o charakteristické črty a hodnoty krajiny, participácia vlastníkov, užívateľov a správcov pozemkov na zabezpečovaní starostlivosti o prírodu a krajinu a i. Koncepcia sa zameriava na národné potreby, zároveň však zohľadňuje medzinárodné a celoeurópske priority, podporuje najnovšie celosvetové snahy a prístupy v oblasti ochrany prírody, inovatívne postupy a možnosti financovania. Tým prispieva aj k medzinárodným snahám o zlepšenie stavu prírodných oblastí a ohrozených druhov a biotopov, ako aj k implementácii Agendy 2030 (cieľov udržateľného rozvoja) a medzinárodných záväzkov vyplývajúcich z Dohovoru o biologickej diverzite.

Zmena klímy negatívne ovplyvňuje prírodné systémy a je jednou z najväčších príčin straty biodiverzity. Ak navyše účinne nechránime biodiverzitu a ekosystémy, zmena klímy sa ešte urýchlí. Posilnenie snáh na ochranu prírody a krajiny a zníženie environmentálnych tlakov na biodiverzitu a ekosystémy tak pomáha bojovať proti zmene klímy a jej negatívnym dôsledkom. Odolné ekosystémy majú väčší potenciál zmierňovať zmenu klímy zachytávaním a zadržiavaním uhlíka a tým obmedzovať globálne otepľovanie. Ľahšie odolávajú extrémnym prejavom počasia a poskytujú celý rad výhod, tzv. ekosystémových služieb, od ktorých sú ľudia závislí. V kontexte adaptácie na zmenu klímy majú dôležitú úlohu medzinárodné a národné siete chránených území a tiež ich vzájomné prepojenie. Chránené územia sú miesta s rozsiahlym výskytom prírodných štruktúr, ktoré poskytujú priestor pre posun areálov druhov a ich biotopov. Ochrana prírody, biodiverzity a krajiny spolu s obnovou ekosystémov tak predstavujú nákladovo efektívne nástroje v boji s negatívnymi dôsledkami zmeny klímy. Základným predpokladom úspechu koncepcie je uplatnenie princípu, že ochrana, manažment a plánovanie ochrany prírody, biodiverzity a krajiny sú spojené s právami a povinnosťami pre každého. Zodpovednosťou verejnej správy je zaviesť nástroje zamerané na ochranu a zabezpečenie starostlivosti o prírodu a krajinu s informovaním verejnosti o zámeroch a cieľoch ochrany prírody a krajiny a so zapojením vlastníkov, užívateľov a správcov pozemkov do rozhodovania o ich realizácii. Osobitnú pozornosť je potrebné venovať zvyšovaniu povedomia o hodnotách prírody a krajiny a dialógu so širokou verejnosťou a právnickými a fyzickými osobami, ktoré môžu byť budúcim rozhodovaním verejnej správy ovplyvnené.

V súvislosti s tým, ako sa mení obsah a objem verejných finančných zdrojov, je nevyhnutné meniť aj formy a metódy nakladania s týmito financiami. Jasná vízia ochrany prírody a krajiny a cieľovo orientovaný manažment výdavkov pri integrovanom spôsobe financovania je cieľom, ktorý je možné dosiahnuť. Je potrebné definovať prioritné oblasti ochrany prírody a krajiny, v ktorých je finančná podpora nedostatočná a do ktorých je efektívne investovať finančné prostriedky a následne vyhodnocovať ich úspešnosť.

Zlepšiť efektívnosť ochrany a manažmentu Tatranského národného parku

Zlepšenie efektívnosti ochrany a manažmentu Tatranského národného parku je možné dosiahnuť účelným rozoznávaním chránených území, vypracovaním integrovaných programov starostlivosti chránených území európskej sústavy, národnej siete chránených území a chránených území medzinárodného významu a zabezpečením prekategORIZOVANIA lesov v chránených územiach s výskytom biotopov európskeho významu alebo chránených druhov do kategórie lesov osobitného určenia. K naplneniu tohto cieľa je možné prispieť aj vytvorením podmienok pre starostlivosť o štátne, obecné a súkromné chránené územia, podporou vlastníkov pozemkov a ich zapojením do aktívnej starostlivosti a iných ochranných opatrení, manažmentovými opatreniami a efektívnymi kompenzačnými mechanizmami, predovšetkým v prísne chránených lokalitách, napríklad v

prírodných lesoch. Jedným z predpokladov pre splnenie cieľa je sústredenie sa na výkup, nájom alebo zámenu pozemkov v prípade nezájmu vlastníkov o vykonávanie primeraných opatrení v tých lokalitách a chránených územiach, kde sa nachádzajú vzácne prírodné ekosystémy, a následne prevedenie vykúpených alebo zamenených pozemkov do správy organizácie ochrany prírody.

Na základe skúseností iných krajín so správou chránených území je model integrovanej správy nevyhnutným predpokladom pre dosiahnutie lepšej efektívnosti ochrany týchto území. Prostredníctvom vytvorenia jednotnej správy chránených území (predovšetkým národných parkov) v gescii rezortu životného prostredia je možné dosiahnuť zosúladenie a posilnenie záujmov ochrany prírody a biodiverzity. Úlohou MŽP SR je garantovať ochranu takýchto území v súlade s národnými a medzinárodnými záväzkami Slovenskej republiky.

Zamedziť zhoršovaniu stavu druhov a biotopov a obnoviť degradované ekosystémy v Tatranskom národnom parku

Prírodná rozmanitosť života je základným predpokladom pre fungovanie ekosystémov, ktoré zabezpečujú ľuďstvu nenahraditeľné a nezastupiteľné služby. Podporuje potravinovú bezpečnosť, reguluje a kontroluje infekčné ochorenia, hrá podstatnú úlohu pri adaptáciách na klimatické zmeny a pufruje následky prírodných disturbancií. Nedostatok zdrojov biodiverzity, prípadne pokles ich kvality, je zásadným limitujúcim faktorom existencie a rozvoja spoločnosti. Prebiehajúce globálne zmeny životného prostredia majú komplexný biologický rozmer. Dopady týchto zmien predstavujú vážny celospoločenský problém s dosahom na všetky oblasti hospodárskej sféry a kvalitu života.

Invázie nepôvodných organizmov, spôsobujú rozsiahle straty biodiverzity a ekonomické škody znížením výnosov najmä v poľnohospodárstve, lesníctve, rybárstve a majú ďalšie environmentálne, ako i spoločenské dopady (verejné zdravie, turizmus). Invázie menia štruktúru spoločenstiev, ekosystémové služby, kolobeh živín, trofické úrovne, alelopatiu, kompetíciu, hydrologický či požiarne režim. Na výskum, monitoring, redukciu a odstraňovanie invázií nepôvodných druhov, ktoré majú veľký potenciál sa rýchlo šíriť a negatívne ovplyvňovať populácie našich pôvodných druhov a ich biotopy, sa musí zamerať osobitná pozornosť.

Uvedený cieľ je možné zabezpečiť sériou opatrení zameraných predovšetkým na zabezpečenie starostlivosti o biotopy a druhy. Aktívne (tradičné) formy obhospodarovania, využívajúce tradičné znalosti a citlivý prístup pri starostlivosti o zraniteľné biotopy a ich druhy, vytvárajú predpoklad pre zachovanie alebo zlepšenie stavu biotopov európskeho a národného významu v súlade so strategickými dokumentmi SR a záväzkami vyplývajúcimi z členstva v EÚ (smernica o biotopoch) a medzinárodných dohovoroch. Citlivo bude potrebné pristupovať aj k hodnoteniu plánov alebo projektov, ktorých realizácia môže mať negatívny vplyv na predmety ochrany, najmä vo vzťahu ku kumulatívne efektu rôznych plánov v území a s tým súvisiacim záberom alebo negatívnym vplyvom na biotopy. Do roku 2030 je potrebné zabezpečiť aj obnovu minimálne 15 % degradovaných ekosystémov.

Zachovanie počtu pôvodných druhov, vytváranie podmienok pre návrat regionálne vyhynutých druhov do prírody a zvyšovanie početnosti populácií ohrozených druhov bude vyžadovať aj spracovanie a realizáciu programov starostlivosti a programov záchrany. Ochrana druhov musí tiež zahŕňať mechanizmy na zvýšenie podpory (vrátane finančnej) pre vlastníkov pozemkov a správcov území zabezpečujúcich ochranu ohrozených a zraniteľných druhov, efektívnu a cieleňú redukciu hlavných hrozieb pôsobiacich na najohrozenejšie druhy, napr. cez odhaľovanie a objasňovanie environmentálnej kriminality. Aktívne (tradičné) formy obhospodarovania, využívajúce historické znalosti a citlivý prístup pri starostlivosti o zraniteľné biotopy a ich druhy, sú dôležitým nástrojom pre zachovanie alebo zlepšenie stavu biotopov európskeho a národného významu v súlade so strategickými dokumentmi SR a záväzkami vyplývajúcimi z členstva v Európskej únii (napr. smernica o biotopoch).

Vytvoriť právne, inštitucionálne a manažmentové podmienky pre ochranu krajiny, zabezpečenie stability a konektivity v krajine, odolnosť prírodného prostredia na zmenu klímy a udržateľné využívanie prírodných zdrojov

Starostlivosť o krajinu má oporu vo viacerých právnych predpisoch a na medzinárodnej úrovni, predovšetkým v Európskom dohovore o krajine, ktorý je v patronácii Rady Európy. Osobitný zákon o starostlivosti o krajinu, v ktorom by boli definované jednotlivé krajinné typy, stanovené zásady a limity využívania krajiny a určené kompetencie, zatiaľ nebol vypracovaný.

Jedným z nástrojov starostlivosti o krajinu je koncept územného systému ekologickej stability (ďalej len „ÚSES“), cez vyčlenené biocentrá, biokoridory a interakčné prvky nadregionálneho, regionálneho alebo miestneho významu. Dokumenty ÚSES si vyžadujú aktualizáciu a rešpektovanie pri realizácii stavieb a činností v krajine, najmä vo vzťahu k zachovaniu ekologickej konektivity krajiny – migračných koridorov.

Relatívne bohatá biodiverzita (druhovú aj biotopovú) sa vyskytuje aj v zastavaných územiach miest a obcí a v ich bezprostrednom okolí. Ochranou, obnovou, plánovaním a projektovaním ekologickejšieho rozmanitých zelených priestorov a modrej infraštruktúry, ako aj podporou ich využívania verejnosťou môžu mestá a obce výrazne prispieť k zlepšeniu stavu prírodného aj urbánneho prostredia na svojom území. Okrem ochrany starých stromov a výsadby novej stromovej vegetácie a druhovo bohatých travinno-bylinných porastov, rozvoja parkov a alejí, revitalizácie brehov a korýt tokov je možné tiež budovať takzvané „zelené“ strechy, zadržiavať vodu v dažďových záhradách a jazierkach a pod., ktoré okrem iného poskytujú priestory pre rôzne druhy hmyzu (vrátane opeľovačov) a stavovcov i prispievajú k zlepšovaniu mikroklimy.

Adaptácia založená na ekosystémoch, ktorá integruje využívanie biodiverzity a ekosystémové služby do celkových adaptačných stratégií, prispieva k zachovaniu biodiverzity. Nezanedbateľný je jej pozitívny vplyv na niekoľko oblastí a sektorov, ktoré sa potrebujú adaptovať na zmenené klimatické podmienky. Zabezpečením udržateľného obhospodarovania lesov, vrátane pestovania prírody blízkyh lesov, udržateľnej starostlivosti o trvalé trávnaté porasty, využitím stabilizujúcich krajinných štruktúr, zelenej infraštruktúry, ochranou prírody na základe jednoznačne deklarovaných opatrení a implementáciou vodozadržných opatrení s účelom zmierniť rozsiahle povodne a vplyvy sucha sa zvýši adaptačná schopnosť krajiny aj spoločnosti.

Udržateľné využívanie prírodných zdrojov je možné dosiahnuť prostredníctvom strategického plánovania a vyváženými kompromismi medzi využívaním a ochranou prírodných zdrojov. Rozvíjať a podporovať sa bude tvorba komplexného systému hodnotenia ekosystémových služieb a ich udržateľného využívania. Dôraz je potrebné klásť na prírodu blízke obhospodarovanie lesov, rozvoj ekologického poľnohospodárstva a extenzívnych foriem poľnohospodárskych aktivít. Nevyhnutné je rešpektovať chránené a citlivé územia s výskytom zraniteľných druhov pri využívaní hydroenergetického potenciálu tokov a budovaní tzv. sivej infraštruktúry (vrátane splavňovania tokov) a zabezpečiť kontinuitu riečnych ekosystémov pri prevádzke existujúcich hydroenergetických zariadení a vodných nádrží.

Zlepšiť efektívnosť ochrany prírody a krajiny podporou výskumu, výchovy, vzdelávania, osvety, komunikácie a skvalitnenia systému získavania a poskytovania údajov v oblasti ochrany prírody, biodiverzity a krajiny a zabezpečiť podporu aktívneho zapájania relevantných skupín do ochrany a manažmentu chránených území

Veľa údajov o životnom prostredí, prírode a biodiverzite Slovenska je verejne prístupných v rôznych zdrojoch. Prístup k týmto informáciám je možné zlepšiť vhodným a efektívnym zdieľaním. Je potrebné zamerať sa na doplnenie informácií o prírode a krajine získaných základným a aplikovaným

výskumom, ako aj dlhodobým a stabilným monitoringom druhov a biotopov, z ktorého sa získavajú poznatky o ich stave, zlepšujú sa poznatky o potrebe a spôsobe ich ochrany, ktoré sú zdrojom informácií pre pravidelný reporting pre Európsku komisiu a pre konferencie zmluvných strán jednotlivých medzinárodných dohôd.

Pochopenie dynamiky, vývoja a hodnôt prírody a biodiverzity a ich dôležitosti pre zdravie, kvalitu života a prosperitu obyvateľov možno dosiahnuť kvalitnými vzdelávacími procesmi na všetkých úrovniach vzdelávania. Motivujúci vplyv na vzdelanosť a informovanosť verejnosti môže mať aj oceňovanie organizácií, firiem a podnikateľov s pozitívnym prístupom k životnému prostrediu, podporujúcich ochranu prírody, biodiverzity a krajiny. Potrebné je rozvíjať aj ďalšie formy neformálnej výchovy, vzdelávania a osvetu s dôrazom na potrebu rozvoja zručností a spôsobilostí pre praktickú ochranu prírody a s jasným demonštrovaním hodnôt a významu prírody s využitím chránených území a jaskýň ako náučných lokalít. Podpora výchovy, vzdelávania a osvetu uvádzaná tomto materiáli je v súlade s Rezortnou koncepciou výchovy, vzdelávania a osvetu do roku 2025. Dôležitým faktorom je v tomto smere je aktívne zapojenie relevantných záujmových skupín v dotknutých chránených územiach.

Dôležité je zapájanie vlastníkov/užívateľov/správcov pozemkov do vzdelávacích a informačných aktivít i podpora činnosti mimovládnych organizácií, ktoré sa aktívne venujú ochrane prírody. Verejnosť má dostať príležitosť pre zapojenie sa do praktických ochranných činností. Súčasne môže tiež prispieť k zberu cenných údajov z terénu („citizen science programs“), či prispieť k dohodám o starostlivosti o konkrétne územia a ich spravovanie v súlade s cieľmi ochrany prírody, biodiverzity a krajiny. Podporené bude vytváranie zelených pracovných miest (práca v rámci starostlivosti o prírodu, biodiverzitu a krajinu).

Financovanie a vyhodnocovanie koncepcie ochrany Tatranského národného parku

Zámery a ciele tejto koncepcie nastavujú jasné priority pre starostlivosť o prírodu a krajinu na obdobie desiatich rokov. Starostlivosť o prírodu je spoločnou zodpovednosťou všetkých ľudí a všetkých inštitúcií v krajine. Ciele uvedené v tejto koncepcii bude možné dosiahnuť len pri spoločnom úsilí štátnych orgánov, komunit, samospráv, súkromného sektora a jednotlivcov.

Štrukturálne fondy, Kohézny fond, program LIFE, Spoločná poľnohospodárska politika a programy cezhraničnej spolupráce by mali v nasledujúcich rokoch predstavovať dôležitú časť výdavkov na ochranu prírody, biodiverzity a krajiny. Z týchto zdrojov však nie je možné pokryť všetky náklady na zachovanie, manažment a obnovu ohrozených biotopov a druhov, chránených území a území medzinárodného významu. Systematická ochrana prírody a krajiny si bude vyžadovať aj primeraný podiel výdavkov zo štátneho rozpočtu na presadenie cieľov a opatrení tejto koncepcie, najmä na vykonávanie pravidelných nevyhnutných opatrení pri manažmente niektorých biotopov a druhov, revitalizácie ekosystémov, implementáciu programov záchrany a programov starostlivosti o územia, biotopy a druhy, stabilné financovanie výskumu a monitoringu pre včasné diagnostikovanie nepriaznivých trendov a dopadov na indikátory biodiverzity, zabezpečenie kontroly v teréne i environmentálnu výchovu a vzdelávanie. Časť nákladov na realizáciu cieľov koncepcie možno pokryť v rámci partnerstiev so súkromným sektorom, predovšetkým priemyselnými podnikmi.

V súlade s cieľmi koncepcie bude vypracovaná analýza existujúcich finančných mechanizmov v rámci ŠOP SR a rozpracovanie inovatívnych finančných mechanizmov v nadväznosti na vytvorenie integrovanej správy chránených území a navrhnuté inovatívne zdroje financovania ŠOP SR.